

РЕЦЕНЗИЯ

на доц. д-р Георги Жечев,
преподавател в Софийския университет „Св. Климент Охридски“,
за дисертационния труд „Фонетични и фонологични универсалии при
асимилационните процеси. Теория за относителната бинарност и йерархия на
признаците“, представен от гл. ас. д-р Ивайло Буров
по професионално направление 2.1. Филология (Общо и сравнително езиковедство)
за присъждане на научната степен „доктор на науките“

Появата на дисертацията на д-р Ивайло Буров „Фонетични и фонологични универсалии при асимилационните процеси. Теория за относителната бинарност и йерархия на признаците“ четири години след докторската му дисертация “Сандхиявленията в галороманското езиково пространство”, защитена през 2012 г., не е случаен факт, а резултат на последователни натрупвания и целенасочена работа по избистряне на теоретичния модел, използван от автора в разработките му върху фонологична проблематика. Всички участия с доклади на конференции и всички публикации на д-р Ивайло Буров през въпросния четиригодишен период бяха последователни стъпки в рамките на негов личен изследователски проект, чийто естествен завършек е предложеният текст за присъждане на научната степен „доктор на науките“.

Авторът е публикувал две студии по темата в два последователни броя на „Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, ФКНФ“ през 2014 и 2015 г. В допълнение той има две вече публикувани статии през 2015 и 2016 г., както и още пет статии под печат, всички по темата на дисертацията. Д-р Буров е описал тези предварителни публикации в автореферата към дисертацията на с.7-8. Добре е, че голяма част от въпросните разработки са представени на форуми с международно участие и са написани не само на български, но и на френски и италиански език, което ги прави достъпни за международната фонетико-фонологична общност.

Според Закона за развитието на академичния състав в Република България и Правилника за прилагането му дисертационният труд за присъждане на степен „доктор на науките“ е „научно съчинение с теоретични обобщения и решения на големи научни или научноприложни проблеми, които съответстват на съвременните постижения и представляват значителен и оригинален принос в науката“. Текстът, който д-р Буров е предложил, напълно отговаря на това определение.

Ивайло Буров предлага теоретичен модел, който съдържа както нов, изпробван чрез многобройни и разнообразни анализи, приложени върху съществен брой езици и фонологични процеси, инвентар на различителни признаци (или по-общо „градивни частици“ на звука), така и нова концепция за йерархичната организация на тези частици в единен мултилинеен модел.

Безспорен факт е, че избраната проблематика е значима и е в центъра на дебата, който се води в наши дни в рамките на дисциплината фонология. Достатъчно е да погледнем публикувания през 2011 г. сборник *The Blackwell Companion to Phonology* на специализираното в лингвистика и хуманитаристика издателство Blackwell-Wiley, със съставители Остендорп, Юън, Хюм и Райс, включващ 124 статии от водещи имена в областта на фонологията. Установяваме, че в индекса в края на петтомния сборник темите „асимиляция“, „коартикуляция“ и „хармония“ са сред тези с най-многобройни препратки към различни глави и статии от сборника, което показва, че проблематиката на дисертацията е широко застъпена от поканените от съставителите автори. Отделно в индекса са реферирани и разновидности на асимиляциите: локалната асимиляция и отдалечената консонантна асимиляция. Метафонията също се появява в индекса, но само като част от референцията „романски езици“, което показва, че явлението е по-скоро ареално ограничено.

Понятието „относителна бинарност“ на признаците, в съчетание с понятието „относителна йерархия“ на тези признаци при подреждането им в единна репрезентация, въведени и аргументирано защитени от д-р Буров, са неговият принос в теорията за различителните признаци (градивни частици на фонемния инвентар) като една от основните области на съвременната фонология. „Относителният“ характер на тези две понятия в текста на д-р Буров по същество означава доближаването на чисто фонологичната моделизация, типична за повечето съществуващи модели, до фонетичното равнище, с отчитане на фактори, принадлежащи на звуковата субстанция на артикулационно и акустично ниво. Това е всъщност методологичният и епистемологичен избор, направен от автора. В този смисъл дисертационният труд е оригинално решение на съществен проблем на фонологията, свързан с определянето на инвентара на фонемния състав на езиците и неговото моделизиране в единна схема.

Първа глава изяснява разликите между две от основните явления, които са обект на изследването: асимилация и коартикулация. Ключово понятие при изясняването на разликата е перцептивната грешка, изразяваща се в изкривена интерпретация на звуковия сигнал от страна на слушащия. Тази глава също така въвежда и един първи вариант на типология на асимилационните процеси: според категорията на взаимодействащите си сегменти (вокални, консонантни, вокално-консонантни); според близостта/отдалечеността на взаимодействащите си сегменти (контактни и отдалечени); според посоката на взаимодействието (прогресивни, регресивни, двупосочни); според степента на уподобяване (пълни и частични); според признака, който е обект на преноса.

Втора глава по същество излага принципите, на които почива предложеният модел на вътрешносегментна структура. Това е оригиналното авторово виждане за същността на градивните частици на фонемата. Д-р Буров последователно прави критичен преглед на моделите за вътрешносегментна структура, възприети от големите теоретични течения във фонологията: структурализма и функционализма, генеративната граматика, постгенеративните модели. Авторът критикува бинарния характер на структурите, въведен от структуралистите и засилен при генеративистите. Генеративният модел е разгледан в неговото развитие, като са посочени последователно формулираните критики, свързани с причисляването на прозодични признаци (сричкотворност, удареност) към групата на сегментните. Отпадането на скаларните и еквиполентните опозиции при генеративистите е определено като крачка назад спрямо фонологията на Трубецкой (с.43). Като недостатък на генеративния модел е изтъкната възможността да се генерират чрез трансформационни правила неестествени от гледна точка на субстанцията процеси. Недостатък на модела е и допускането в дълбинното ниво да се подреждат сегменти редом с разделители (границы), принадлежащи на морфологичното и лексикалното ниво. От друга страна, позоваването на физиката и физиологията на гласовия апарат е априорно изключено и моделът придобива абстрактен и формален характер. Постгенеративните модели се опитват да преодолеят линейния характер на генеративния и обособяват нивата на суперсегментните единици: сричката, метричната структура, интонационните нива. Авторът прави синтезиран преглед на различните понятия и формализми, използвани от постгенеративистите, за изобразяване на градивните частици на сегментите (субсегментното ниво). Групирането на признаците в категории и подкатегории, извършено от Геометрията на признаците, води до въвеждането на дървовидни изображения на субсегментното ниво.

Трета глава е централна за дисертацията. Тя представя по същество теорията, като аргументира принципите, на които тя се основава и предлага дървовидното изображение на модела на гравивните частици. Йерархията, която е ясно видима от дървовидната структура (с.168 в дисертацията, възпроизведена в автореферата на с.15), е тристепенна: признаците са групирани в супрарезонатори, резонатори и артикулатори. Съществува и подартикулатор: „глотален“, прикрепен към артикулатора „ларингален“.

Някои признаци като, например, „издигнатост“ могат да бъдат еднолинейни, двулинейни или трилинейни според конкретния език.

Авторът последователно ни убеждава в необходимостта от избрания от него „привидно редувант и свръхизобилен набор от признаци и конституенти“ (с.26 от Автореферата).

Все пак си задавам въпроса дали относителната йерархия и съответното ѝ изображение, което предполага пресичащи се асоциативни линии, не прави схемата трудно разбираема. Ако приемем нуждата от нейното прилагане в научните изследвания по фонология, как можем да си представим използването ѝ за педагогически цели при преподаването на обща фонология и на фонологията на отделен език?

Четвърта глава се съсредоточава върху определен тип фонологични процеси и изпробва модела, представен в предишната глава, с анализа на неконтактните вокални асимилации, към които принадлежи вокалната хармония. Разгледани са пет нейни разновидности, включително и хармоничната епентеза. Подглавата „История и география на вокалната хармония“ (с.240-245) е принос към фонологичната типология. В нея са включени и обяснения на явлението прогресивна вокална хармония със средства от диахронната фонология (например, промяна на прозодични схеми, свързани с дължина и висок тон, в тюркските езици). Други обяснения са свързани с морфолексикални характеристики на думите.

Пета глава е посветена на транскатегориалните асимилации и хармонии. Тя включва материал, илюстриращ асимилациите по признаците „ларингален“, „назален“, „дорсален“, „радикален“, „палатален“, „коронален“, „лабиален“ (с. 268-314). При разглеждането на асимилационните процеси степента на коартикулацията (сцеплението) на сегментите е обвързана и със сричковата структура: разграничават се коартикулация между сегменти от две различни срички, сегменти в рамките на една и съща сричка, сегменти в рамките на един и същи сричков компонент (сричковата рима) (с.268).

Признакът „ларингален“ и отслабването на обструентите в интервокална позиция са илюстрирани с данни от романския езиков ареал. Очертана е противоположна тенденция в западната и източната част на ареала. Фонетичният признак, който тук е отговорен за фонологичния процес, е степента на отвореност на глотиса. Отбелязано е, че корелацията по звучност се трансформира в корелация по проходност. Този процес е анализиран като верижна градация. Признакът „ларингален“ е свързан и с процеса на фрикативизиране (превръщането на преградна в проходна съгласна). Отчетени са аеродинамични фактори (степента на артикулаторното усилие).

При признака „палатален“ е разгледан и процесът „африкатизация“ (с.302-311). Д-р Буров приема, че всички гласни съдържат конституент „дорсален“, като централните и задните нелабиализирани се изчерпват с него. Предните гласни се характеризират и с допълнителен конституент „коронален“, а предните лабиализирани добавят към това и трети конституент „лабиален“. Акустичната картина на дорсалните съгласни (веларните) наподобява тази на фрикативните и това най-отчетливо се проявява пред предните затворени гласни. В тези случаи фазата на експлозията при отстъпа на съгласната е с най-голяма продължителност. Образоването на африкати, съпътстващо процесите на палатализация, се интерпретира като вътрешносегментна промяна. Освен това авторът приема, че посталвеоларните съгласни притежават дорсален конституент за разлика от алвеоларните. Това дава възможност палатализацията да бъде разглеждана като транскатегориална асимилация между палатоалвеоларни съгласни и високи гласни.

При разглеждането на данните от вокално-консонантните хармонии по признака „назален“ д-р Буров преразглежда скалата на сегментните класове, които могат да блокират назалната хармония (с.322-323). Тази скала е обвързана с конкретни артикулаторни, акустични и аеродинамични ограничения. Радикалните вокално-консонантни асимилации са анализирани във връзка с процесите на фарингализация, ретрофлексност и лабиализация, чрез които те най-често се проявяват. Предложена е сегментна конфигурация, която обяснява скалата „фарингализирани коронални – увуларни – фарингални съгласни“ като ефективни преносители при радикалната хармония.

Шеста глава предлага много подробен инвентар на консонантните хармонии, като последователно са разгледани хармониите, основаващи се на различни сегментни конституенти. Констатира се, че този вид хармонии са по-чести, когато сегментите споделят по-голям брой общи спецификации, т.е. принадлежат към едни и същи естествени класове. Друга особеност на консонантните хармонии е, че те често са обвързани с морфофонологични фактори. От друга страна, фонетични и психолингвистични фактори стоят в основата на честите асиметрии при консонантните хармонични системи. Главата завършва със съпоставка между характеристиките на трите класа хармонии: вокалните, консонантните и транскатегориалните (с.423-424).

Седма глава се занимава с контактните асимилации между сегменти от един и същи клас, т.е. между гласни или между съгласни в непосредствен контакт. Към тях спадат опростяването на дифтонги и взаимодействието в рамките на консонантния клъстер. Последователно са разгледани асимилациите на основата на ларингални, локални и модални признаци. Отбелязано е, че комбинирането на вокоидни сегменти в непосредствен контакт се стреми към постигането на максимален контраст между тях. При вокалните контактни асимилации е показан сблъсъкът между стремежа към оптимизация на перцептивността на гласните в контакт и стремежа към минимизиране на произтичащото от това артикулаторно усилие.

Изключително ценни са междинните обобщения, направени в края на всяка глава и отнасящи се до конкретния клас асимилационни процеси, които са обект на изследването в съответната част на дисертацията: в края на четвърта глава (с.265), пета глава (с.336), шеста глава (с.423) и седма глава (с.473). Тези обобщения допринасят за спойката между главите и цялостното възприемане на логиката на дисертацията.

Същевременно текстът на д-р Буров предлага и една в голяма степен всеобхватна типология на асимилационните процеси, включваща основните фонологични процеси от системата на гласните (вокална хармония, метафония – четвърта глава), на съгласните (ларингална, дорсална, коронална – сибилантна и несибилантна, ликвидна, носова, хармония по вторична артикулация – шеста глава), между гласни и съгласни (ларингални, дорсални, радикални асимилации, назализация, палатализация с африкатизация и коронализация, лабиализация – пета глава). В седма глава са групирани и контактните асимилации между съгласни (ларингални, локални, модални - по проходност, по носовост) и между гласни. Така предложената типология на многобройни и изключително разнообразни фонологични процеси, попадащи в широката категория „асимилации“, показва отлично познаване на описаните в литературата явления и зрялост в интерпретирането на взаимовръзките им.

Заключението предлага обобщена класификация на видовете асимилационни процеси, както и сравнителен анализ на основата на разкритите характерни особености на всеки от видовете. Обобщени са също така и предложенията, направени по отношение на сегментните частици (с.478-482).

Анализът на съществуващите модели във втора глава показва много добро познаване на историята на фонологията като дял от лингвистиката и задълбочено осмисляне на ролята на различните автори при изграждането на общата теория на звуковото ниво на езика. Умело проведенят анализ показва, че моделът, предложен от д-р Буров, стъпва на положителното в съществуващите модели, като се стреми да преодолее констатираните техни недостатъци при критичния исторически преглед на теориите.

Моделът ТОБЙП се обявява против „минималистичните концепции за сегмента, при които всеки признак е свързан с един-единствен конституент и поведението му зависи само и единствено от него“ (с-176). При това се получава една сложна плетеница от асоциативни линии, които се прехвърлят между различните разклонения на дървото, а в някои случаи се и пресичат. Неслучайно авторът е избрал в мотото на дисертацията си цитат от Питър Ладефогед (с.6), който обръща внимание на факта, че е логично езиците да са се развили исторически като сложни, а не прости структури.

Индексът на езиците (с.493-501), чиито примери илюстрират анализите в различните глави, съставен от имената на 250 езика, принадлежащи към различни езикови семейства, е красноречиво доказателство за универсалния характер на предложението теоретичен модел.

Не мога да не отбележа умелото боравене с данни от романските езици и диалекти, което показва една сериозна компетентност в областта на романистиката. Романските езици са сред тези, които имат най-голям брой референции в индекса (27 за френски и още 3 за старофренски, 29 за италиански, 25 за окситански, 20 за испански, 9 за румънски, 6 за португалски, 2 за романш (реторомански), по 1 за галисийски и далматински). Към тях трябва да прибавим и 31 споменавания на латинския език.

Друго достойнство на дисертацията е, че тя въвежда български еквиваленти на понятията от съвременната фонология, като терминологичният избор е резултат на добре премислен и прецизен анализ. Така авторът обогатява българската лингвистична терминология, свързана с дисциплината фонология.

Много добро впечатление прави прецизната и качествена визуализация на фонологичните структури и процеси, която е съществена за разбиране на изложението. Приветствам също така и последователното и точно използване на символите на Международната фонетична азбука.

Споделяйки пълната си убеденост в качествата на дисертационния труд на тема „Фонетични и фонологични универсалии при асимилационните процеси. Теория за относителната бинарност и йерархия на признаците“, както и в компетентността и приносите на нейния автор, препоръчвам на научното жури от Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет да присъди на гл. ас. д-р ИВАЙЛО ВАЛЕНТИНОВ БУРОВ научната степен ДОКТОР НА НАУКИТЕ по професионално направление 2.1. ФИЛОЛОГИЯ (ОБЩО И СРАВНИТЕЛНО ЕЗИКОЗНАНИЕ).

София, 10 февруари 2017 г.

Подпис:

